

PHYSICO-GEOGRAPHICAL DESCRIPTION OF THE USTYURT PLATEAU IN THE TERRITORY OF KARAKALPAKSTAN

Tamambetova Shaxigul Bairatdinovna

Acting docent of the Department of Botany, Ecology and Methods of
its Teaching, Nukus State Pedagogical Institute, Republic of
Uzbekistan, Nukus city

Turganbaeva Gulaysha Rustemovna

Doctoral student of Nukus State Pedagogical Institute, Republic of
Uzbekistan, Nukus city

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17853115>

ARTICLE INFO

Received: 01st December 2025

Accepted: 07th December 2025

Online: 08th December 2025

KEYWORDS

Southern Ustyurt, geobotanical regions, vegetation, solonchaks, black saxaul, sarsazan, potash plants, ecosystem degradation, anthropogenic impact.

ABSTRACT

The article examines the geobotanical regions of the southern Ustyurt plateau. The features of vegetation and flora of the Barsakelmes, Karabaur-Muzbel, Assakeaudan, Shordzhin, Goklen-Kuyun regions, and the Kaplankyr plateau are analyzed. Special attention is given to vegetation zoning, processes of salt migration and accumulation, anthropogenic impacts, and ecosystem degradation caused by climate change and the Aral Sea drying. It is shown that, despite the diversity of regions, the flora remains monotonous due to the predominance of byyurgun, potash, and wormwood communities.

QORAQOLPOG'ISTON HUDUDI USTYURT PLATOSI FIZIK-GEOGRAFIK TAVSIFI

Tamambetova Shaxigul Bayratdinovna

Nukus davlat pedagogika instituti Botanika, ekologiya va uni o'qitish metodikasi
kafedrasi dotsenti v.b., O'zbekiston Respublikasi, Nukus shahri

Turganbaeva Gulaysha Rustemovna

Nukus davlat pedagogika instituti doktoranti, O'zbekiston Respublikasi, Nukus shahri
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17853115>

ARTICLE INFO

Received: 01st December 2025

Accepted: 07th December 2025

Online: 08th December 2025

KEYWORDS

Janubiy Ustyurt, geobotanik rayonlar, o'simliklar, sho'rxoklar, qora saksovul, sarsazan, potashnik, ekotizimlar degradatsiyasi, antropogen ta'sir.

ABSTRACT

Maqolada Janubiy Ustyurtning geobotanik rayonlari ko'rib chiqiladi. Borsakelmas, Qorabovur-Muzbel, Assakeaudan, Shordjin, Goklen-Quyun va Qaplanqir platosi hududlarining o'simlik qoplami va florasining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Iqlim o'zgarishi va Orol dengizining qurishi bilan bog'liq o'simlik qoplamining mintaqalashuvi, tuzlarning ko'chishi va to'planishi jarayonlari, antropogen omillar ta'siri va ekotizimlar degradatsiyasiga alohida e'tibor qaratildi. Hududlarning xilma-xilligiga qaramasdan biyurg'un, tog'olcha va shuvoq

jamoalarining ustunligi hisobiga flora monotonligini saqlab qolishi ko'rsatilgan.

Kirish. Ustyurt platosining janubiy qismi murakkab relyef, turli tuzli va gipsli cho'llar, shuningdek, o'ziga xos flora bilan ajralib turadigan noyob tabiiy kompleksni tashkil etadi. Garchi Qoraqalpog'istonning Ustyurt qismidagi flora va o'simliklar bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, A. Baxiev va boshqalarning ishlari ham janubiy hudud bo'yicha ma'lumotlarning yetishmasligini ko'rsatadi. Shu bois, mazkur tadqiqotning maqsadi Janubiy Ustyurtning geobotanik hududlarining xususiyatlarini ekologik va geografik sharoitlarni hisobga olgan holda tizimli tarzda o'rganish va tahlil qilishdir [3].

Tahlil maydon ishlar va adabiyotlar, jumladan A. Baxiev, B. Saribaev va A. Allaniyazovaning ishlari asosida olib borilgan [2;3]. Metodologik jihatdan tadqiqot ekologo-genetik yondashuvga asoslangan bo'lib, bu o'simliklarning relyef, tuproq sharoiti va tuzli manbalarning mavjudligiga qarab taqsimlanish qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, zonal o'simliklarning xususiyatlari, tuzlarning migratsiyasi va akkumulatsiya jarayonlari hamda antropogen omillarning tabiiy ekotizimlarga ta'siri hisobga olingan.

Barsakelmes hududi galoftik tuzli cho'lning ustunligi bilan ajralib turadi; biroq Barsakelmes va Agyin vodiylarining markaziy qismlari o'simliksiz bo'lib, soro cho'li bilan ifodalanadi. Vodiylarning periferiyasida o'simlik qoplamining pog'onali taqsimlanishi kuzatiladi: avvalo yumshoq tuzli yerda sarsazan cho'li, keyin tamariksli chukalaklar va yarimbushli kermekdan iborat sarsazanliklar, so'ngra tuz-gipsli reomyuriya-potash cho'li, asta-sekin oq tuproq-solyonka va biurgun komplekslariga o'tadi. E'tiborga molik jihat shundaki, vodiy qirralarida tuzli buloqlar atrofida tugay o'simliklari fragmentlari uchraydi, u yerda kamdan-kam holatlarda kamon, tuya tikan va tamariks yetakchi bo'ladi. Shu tarzda, o'simlik jamoalari ekologo-genetik qatorlarini tahlil qilish tuzlarning markaziy vodiylarda migratsiyasi va akkumulatsiyasi jarayonining faol ekanligini ko'rsatadi. Hudud ichida quyidagi subhududlar ajratilgan: tuzli buloqlar va qolgan orollar bilan Barsakelmes subhududi, qora saxsaul tarqalgan Akagyin subhududi va karst shakllar rivojlangan Allan subhududi. Shuni ta'kidlash kerakki, Barsakelmes subhududi sezilarli texnogen ta'sirga duchor bo'lgan, xususan, Itybai qudugi yaqinida va vodiyning sharqiy qirrasida [2, 78-79].

Qorabovur-Muzbel hududi Qorabovur va Muzbel yassi tepaliklarini o'z ichiga oladi, bu yerda biurgun to'lqinli tekis cho'l bilan qoplangan yassi tepaliklar joylashgan. Hududning relyef tizimi tufayli u keskin bo'lingan bo'lib, bu o'rmonda chuchuk vodiylar va pastliklarda quruq o'simliklar — kurachavka, karagana va tikanli vyunka ko'p uchraydi. Yassi qirralarda biurgun, polyn va boyalich komplekslarining kombinatsiyasi kuzatiladi. Tepaliklarning markaziy qismlarida, ayniqsa ohaktosh va mergel chiqadigan

joylarda, gipssevar parnolistnik bilan psevdotakyrlar mavjud. Hududda tuzlarning faol yuvilishi yuz beradi, ular shimol va janubga ko'chadi, mahalliy tuzlar esa Iltedje depresiyasida to'planadi.

Assakeaudan hududi o'z nomidagi vodiy bilan mos keladi, ilgari Sarykamysh havzasining sho'rlangan kichik dengiz bo'lagi bo'lgan. Bu hududdagi o'simlik qoplami juda sekin tarqalgan bo'lib, u uch gipsometrik darajaga bo'lingan: yuqori darajada kyrkbo'nlar, biurgunlar va likenli gilamlar; o'rta darajada oq gipsli tuzliklar, kamdan-kam potash hududlari va bir nechta qora saxsaullar; pastki darajada esa nam sho'rliklar yo'qoladi va qora saxsaullar degradatsiyaga uchraydi, bu suv ta'minotining yomonlashishidan dalolat beradi. Antropogen ta'sir vodiyni shimoliy qirrasidagi o'simlik qoplamining buzilishida ko'rinadi, ammo hozirda flora asta-sekin tiklanmoqda.

Shordjin hududi Assakeaudanga nisbatan relyef jihatidan kamroq farqlanadi, bu esa ilgari qisqa muddatli suv bosishi bilan bog'liq. Hududning asosiy qismini shag'alli yuzalar tashkil qiladi, ular yerda kamdan-kam kermek, reomyuriya va biurgun o'simliklari, shuningdek, yumshoq tuzli potash va gipssevar o'simliklar uchraydi. Shordji markazidagi chuqur vodiy Shordjashorskiy subhududi sifatida ajratilgan va deyarli antropogen ta'sirga duchor bo'lmagan, bu esa uni tabiiy ekotizimlarni o'rganish va monitoring qilish uchun etalon sifatida ishlatishga imkon beradi.

Goklen-quyun hududi Ustyurtning janubi-g'arbiy qismini egallaydi va Karashor va Kazakhli vodiylarini o'z ichiga oladi. Vodiylar tubi o'simliksiz bo'lib, tuz qatlami bilan qoplangan, ammo chekkalarida sarsazan va potashlik o'simliklar rivojlangan. Shu yerda chang vulqonlari qoldiqlari va mahalliy gipsli qoldiqlar uchraydi, ular qora saxsaul, tamariks va soleros o'simliklari bilan qoplanadi. Hudud Karashorskiy, Kazaxlinskiy va Dakhliyn subhududlariga bo'lingan, ularning har biri geobotanik xususiyatlarga ega.

Qaplanqir platosi 190–329 m balandlikdagi qurg'oq, toshli-shag'alli tekislikni tashkil qiladi. Platoning o'simlik qoplami Ustyurtning boshqa hududlaridan farq qiladi va relyef shakllariga bog'liq: toshli joylar, shag'alli qirralar, tor vodiysimon joylar, pastliklar va takyrlar. Florada biurgun, boyalich va polyn komplekslari ustun. Tarixiy jihatdan sharqiy qismlarda tugay va dasht o'simliklari mavjud bo'lgan, ammo zamonaviy iqlim o'zgarishi va Orol dengizining qurishi ushbu jamoalarning degradatsiyasiga olib keldi.

Janubiy Ustyurtning barcha geobotanik hududlarini tahlil qilish bir nechta umumiy qonuniyatlarni ko'rsatadi. Birinchidan, o'simlik qoplamining rivojlanishi relyef, gidrologik rejim va tuproq sho'rliligiga bog'liq bo'lib, bu vodiy markazidan periferiyasiga pog'onali o'zgarishda namoyon bo'ladi. Ikkinchidan, barcha hududlarda ekologo-genetik qatorlar kuzatiladi, ular tuzlarning migratsiyasi va to'planishini hamda sarsazan, potashlik va tuzli cho'l jamoalarining asta-sekin o'zgarishini aks ettiradi. Uchinchidan, antropogen ta'sir qora saxsaul va tugay jamoalarining degradatsiyasida, ayniqsa Barsakelmes va Assakeaudan subhududlarida ko'rinadi, bu esa florani tiklash choralarini talab qiladi. Shuningdek, subhududlarning solishtirma tahlili inson ta'siriga kam uchragan hududlar (masalan, Shordjashorskiy) tabiiy jarayonlarni o'rganish va ekotizim o'zgarishini monitoring qilish uchun etalon sifatida xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatadi. Nihoyat, relyef va tuproq xilma-xilligiga qaramay, barcha hududlarda flora

monotonligi saqlanib qoladi, bu biurgun, polyn va potashlik jamoalarning ekstremal sho'rlik va gipsli sharoitlarga moslashganligini ko'rsatadi.

Xulosa. Janubiy Ustyurtning geobotanik hududlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'simlik qoplamining tarkibi va flora tarkibi relyef, tuproq sharoiti, tuzli buloqlarning mavjudligi va gidrologik dinamikaga juda bog'liq. Hududlar orasidagi farqlarga qaramay, flora monotonligi kuzatiladi, bu biurgun, polyn va potashlik jamoalarning ustunligi bilan bog'liq. Tugay va qora saxsaul jamoalarining iqlim o'zgarishi va antropogen ta'sir natijasida degradatsiyaga uchrashi florani monitoring qilish va tiklash choralari, shu jumladan aroosevish va noyob endemiklarni himoya qilishni talab qiladi.

References:

1. А. Алланиязова, Б. Сарыбаева. Эколого-геоботанические особенности пастбищ Каракалпакской части Устюрта. –Ташкент: Фан, 1983, –С 73-79
2. Айтмуратов Р.П. Динамика флоры Каракалпакстана / Динамика и потенциал природной среды Каракалпакстана. Нукус: Илим, 2017. С. 78-79.
3. Бахиев А., Сарыбаев Б., Жалгасбаев Ж. Флористические и эколого-геоботанические исследования В Каракалпакии: в 3-х т. Т.2. – Ташкент: Фан, 1988. – 184 с.
4. Сарыбаев Б. Флора и растительность Восточного чинка Устюрта. – Ташкент, 1981. – 90с.
5. Тожибаев К.Ш., Бешко Н.Ю., Попов В.А. Ботанико-географическое районирование Узбекистана // Ботанический журнал. 2016. №10 (11). С. 1105-1131.